

*Др Драгиша Дракић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду*

КРИВИЧНО ПРАВО И ПСИХОЛОГИЈА – ТАЧКЕ СПАЈАЊА¹

Сажетак: У раду се аутор бави питањима откривања и анализе области које представљају тачке спајања кривичног права и психологије и у којима је могућа и пожељна њихова међусобна сарадња.

Рад је подељен на неколико целина. Најпре се украјинко говори о настанку психологије као науке и њеном појмовном одређењу. У даљем тексту аутор анализира почетне кораке додира првобитних јавних облика кривичног права и психолошког начина мишљења, а потом разматра развој овог односа након њиховог званичног контактирања на плану кривичног законодавства и праксе кривичног суђења.

На крају закључује да су психолошка знања нераскидиво уједињена у области кривично-правног начина мишљења и знања, те да је њихово поседовање предуслов успешне практичне примене кривичног права.

Кључне речи: кривично право, психологија, међусобна сарадња.

1. Настанак психологије као науке и њено појмовно одређење

У дугом временском раздобљу од готово две хиљаде година психологија није имала своју самосвојност у смислу систематизованог и аутохтоног знања о одређеном предмету, нити се могла назвати науком. У прошлости, "у време када су знање и истраживање били много слабије структурисани, психологија није могла да се оштрије дели од оног што је данас познато као метафизика, етика, теорија сазнања, физиологија и других сличних области проучавања"². Она чак дуго није имала ни своје посебно

¹ Рад је настао као резултат научног ангажовања на пројекту Правног факултета у Новом Саду под називом "Теоријски и практични проблеми стварања и примене права (ЕУ и Србија)" у 2014. години.

² Ф.-Л.Милер, *Историја психологије* (превод са француског), Сремски Карловци – Нови Сад 2005, 8.

име, то јест за њу није био резервисан неки посебан назив. Њега је тек у шеснаестом веку сковао марбуршки професор Рудолф Гокленијус. Упркос томе, израз "психологија" веома се ретко користио све до осамнаестог века³. Иако се о психологији у данашњем смислу те речи и данашњем облику, са рангом самосталне науке, заснованој на методима који теже научној строгости, може углавном говорити тек од Новог века, њени корени могу су тражити у надахнућима рационалног духа појединих мислилаца Старе Грчке која своју реafirмацију у Европи доживљавају у шеснаестом веку. Због тога је и француски професор психологије Милер у свом капиталном делу *Историја психологије*, уз одговарајуће образложење, своје путешествије по огромном пространству онога што ми данас називамо психологијом започео управо поимањем душе код Старих Грка.

Иако етимолошко значење речи психологија указује да је овде реч о "науци о души"⁴ предмет савремене психологије ипак је знатно ужи. Могло би се рећи да се она углавном бави нормално-психолошким збивањима појединаца, али и неким психопатолошким феноменима који нису органски условљени. Условно речено, бави се оним што би ми данас, уз доста резерве и скепсе, могли назвати "здравом" психом човека. Но, проучавањем психе човека, непосредно или посредно, детаљно или само узгред, баве се и неке друге научне дисциплине, као на пример психијатрија, антропологија, филозофија, историја, етнологија, социологија. Да би постала независна наука, психологија је стога морала да прокламује сопствени ексклузивитет на проучавање одређеног аспекта у општем контексту тоталитета психе човека у односу на поменуте науке. Она је то учинила изграђивањем сопствених метода проучавања човека, као и ограничавањем предмета интересавања, примарно, само на одређене сегменте истраживања психе појединца. Ипак, ни данас се психологија не може строго одвојити од предметних научних дисциплина. То нарочито важи за њене границе у односу на психијатрију. Тако на пример, с правом се пита један психијатар, "на коју страну би требало сврстати психоанализу, која од пре сто година представља темељну психолошку теорију, а ипак је иста проистекла из психијатрије, односно лечења психијатријских болесника"⁵. Такође, данас имамо толико различитих психијатријских и психолошких праваца који немају традиционалну психијатријску односно психолошку оријентацију, па самим тим ни ексклузивни предмет сопствене компетенције, да је немогуће строго оделити две дисциплине. То нас све тера на опрез када говоримо о прецизном одређивању граница и дефинисању предмета психологије као науке.

³ Тако, Ф.-Л.Милер, *ibid*, 7.

⁴ Тако, Р. Guillaume, *Psihologija* (превод са француског), Zagreb 1958, 7.

⁵ W.Rasch, N.Konrad, *Forensische Psychiatrie*, 3.Auflage, Stuttgart 2004, 147.

2. Први официјелни контакт кривичног права и психологије

У сваком случају, контакт оног што се данас уобичајено назива психологијом, и кривичног права, уз све ограде које смо мало пре првом изразу приписали, новијег је датума. Наиме, психолошки вештаци су се тек почетком двадесетог века почели позивати у кривичне поступке поводом вештачења урачунљивости појединих учиналаца кривичних дела⁶. Дакле, јединствени предмет интересовања две науке, као и заједничко радно поље две струке, од тог времена постала је процена урачунљивости одређених, специфично психички структурисаних учиналаца кривичних дела.

С тим у вези, потреба за њиховим евентуалним ангажовањем у кривичном поступку јавила се након што је крајем деветнаестог века дошло до ширења психопатолошког у психијатрији на тзв. неболесне душевне сметње. Између душевне болести и душевног здравља "изронила" је тада широка гранична област, која стриктно не припада ни једном ни другом до тада познатом и признатом ентитету. У том тренутку искрсава питање, да ли ће се психијатрија, која је до тада била надлежна за све болесне душевне поремећаје, или психологија, која је до тада проучавала искључиво нормално-психолошке феномене, у будућности бавити овим неболесним душевним абнормалностима. Новооткривена област психичког, која се налазила на граници класичне психопатологије и нормалне психологије, изазвала је својеврсни компетенциони спор између психијатрије и психологије.

Поменуто ширење поља психопатолошког довело је до потреса и на плану кривичног права. Тако је, као логична последица таквих стремљења, најпре у теорији кривичног права, а потом и у кривичним законодавствима двадесетог века, дошло до прихватања института смањене урачунљивости, који је у себе требало да "прими" ову "новорегутовану психопатолошку војску" извршилаца. Најупечатљивију илустрацију напред реченог дао је у свом уџбенику Кривичног права с почетка двадесетог века угледни француски професор Гарсон, те његова размишљања и ставове на овом месту дословце преносимо: "... Шта више, алијенисти су утврдили, са научном очигледношћу које руши свако друго убеђење, да постоји између разума и лудила једна неизвесна граница. Тешка је заблуда веровати да су људи или паметни или луди, одговорни или неодговорни. Постоје, на против, духови више или мање свесни, воље више или мање чврсте, и не може се знати са тачношћу где престаје разум и где почиње лудило. Немогуће је рећи да су ови душевно болесни, као што не би било ништа мање смело него тврдити

⁶ Тако, T.Fabian, S.Stadler, Die psychologische Begutachtung der Schuldfähigkeit – Entwicklung, Meinungen, Perspektiven, in: *Ausgewählte Fragen und Probleme forensischer Begutachtung* (Hrsg. Von Helmut Kury), Köln – Berlin – Bonn – München 1987, 123.

да су они душевно здрави..."⁷. Из тога Гарсон извлачи следећи закључак са одговарајућим кривичноправним консеквенцама: "Све дотле док се одговорност сматрала недељивом, судијин посао био је лак. Имао је да реши само једно питање, је ли оптужени умно здрав или је душевно поремећен. Држало се, у осталом, да судија може то и сам решити, не водећи никакву нарочиту истрагу и без помоћи ма каквог вештачења... Баш ти једнострани погледи уздрмани су савременим теоријама. Нико више не оспорава да је човечија воља условљена, и отуда се извлачи закључак да одговорност има својих степена и да се мења, за свакога кривца, према околностима бескрајно разноликим. И што се боље проучавао тај проблем, олакшавни узроци одговорности све су се више умножавали..."⁸. У истом стилу аутор закључује: "На тај је начин здрава логика довела до тога да се ублаже казне свима онима који, ма из ког разлога, изгледа да су одговорни само у извесној мери. Кад судски лекар закључи да постоји смањена одговорност, онда се примењује минимум казне. Француска правна наука и, нарочито, судска пракса – примили су ово учење, и наш систем ублажавних околности нашао је у њему законско рационално оправдање. Многи страни законици формално су га примили, и држало се да су тако учинили прави напредак"⁹.

Када је у већини кривичних законодавстава почетком двадесетог века дошло до ширења психопатолошких категорија које могу довести до смањења, а нешто касније чак и до искључења урачунљивости, на не-болесне душевне сметње, за правнике се поставило очекивано питање: да ли вештачење оваквих учинилаца кривичних дела поверавати једино психијатрима, са којима су до тада искључиво сарађивали у кривичним поступцима, или позивати и психологе. Позиција у којој су се они нашли била је веома деликатна, из два разлога. Као прво, поменули смо да је и између психијатријске и психолошке науке започео сукоб око преимућства у овој широкој зони психопатолошког, тако да и поред најбоље воље правници нису били у могућности да наведени проблем реше на начин који би задовољио обе стране. Као друго, проблем се није могао игнорисати јер су резултати емпиријских истраживања указивали на то да су се "психотични" болесници, за које је несумњиво била надлежна психијатрија, ретко појављивали као извршиоци кривичних дела, док су "абнормне личности" у укупној маси душевно поремећених делинквената представљали "правило"¹⁰.

⁷ Е.Гарсон, *Кривично право* (превод са француског), Београд 1926, 129.

⁸ Е.Гарсон, *ibid*, 132.

⁹ Е.Гарсон, *op. cit.*, 133. На даљим страницама, до самог краја своје књиге, Гарсон ипак увиђа и слабости наведених законских измена и праксе правосуђа, те истиче њихове негативне последице по кривично право.

¹⁰ Тако, D.Cabanis, *Möglichkeiten und Grenzen der forensisch-psychiatrischen Begutachtung*, Berlin – Bonn – München 1971, 13,14.

Нова сазнања на плану истраживања психе човека, која су делимично и на посредан начин била валоризована реформама већине кривичних законодавстава европских земаља током двадесетог века, и која су отшкринула врата кривичних поступака психолозима, ипак нису значајније уздрмала темеље дотадашње, итекако ушанчене традиције у домену сарадње кривичног правосуђа и вештака психијатара. Иако се вештаци психолози, од почетка двадесетог века, најпре веома ретко, а потом нешто чешће, позивају у кривичне поступке у циљу вештачења урачунљивости, не може се оспорити чињеница да је мера њиховог учешћа у односу на традиционалне психијатре, до данашњих дана, остала сасвим симболична.

3. Почетни кораци дотицаја кривичног права и психолошког начина мишљења – поглед у прошлост

Контакт кривичног права и психологије међутим не исцрпљује се једино кроз институт (не)урачунљивости или смањене урачунљивости. Њихов међусобни однос много је далекосежнији. Да би то појаснили бацићемо поглед уназад, на историју тзв. кривичних доктрина. Њих је наине било још у старој Грчкој. Тако су још стари Грци на филозофско-психолошкој равни расправљали о државној казни на сличан начин како ми то данас чинимо. Они су још тада били свесни да је њој, као најтежој мери државног утицаја на човека, неопходна одређена мера праведности. С тим у вези, никада не би требало да нам досади понављање дубокоумних и за оно време необично напредних Платонових мисли. Као што је познато, он је помињао две суштинске алтернативе које треба да оправдају државну казну: ретроспективну одмазду, јер је учинилац извршио кривично дело ("апсолутне теорије кажњавања"), и проспективну превенцију будућих кривичних дела ("релативне теорије кажњавања"). Унутар групе проспективних теорија превенције разликује се превенција у односу на све грађане, генерална превенција, и превенција у односу на самог извршиоца, специјална превенција. Генерална превенција може бити негативна, која има за циљ да се грађани, као потенцијални учиниоци, застраше како се убудуће не би вршила кривична дела, и позитивна, чији је смисао да се учврсти поверење грађана у право. И на крају, оно што је за нас најважније - специјална превенција може учиниоца застрашити како убудуће не би вршио кривична дела, али се може и кроз његову рехабилитацију постићи исти циљ¹¹. На бази овог последњег много касније јавиће се тзв. криминално-психолошке и друге теорије које ће значајно утицати на даљи развој кривичног права,

¹¹ О настанку и развоју мисли о оправдању државног кажњавања видети, D. von der Pfordten, *Rechtsphilosophie – eine Einführung*, München 2013, 116,117.

али ће исто тако у одређеном историјском периоду добити другачије значење и изазвати негативне последице на ширем друштвеном плану.

Овде је потребно нагласити да иако су кривичне доктрине присутне још од времена старе Грчке, и без обзира на то што током наредних векова добијају све већи значај, оне су, како каже Прадел, све до осамнаестог века представљале својину мањег броја филозофа или литерата, "који су их утопили у своја дела хипотезама страним кривичном праву". Од тада се мења метод, те се појављују дела посвећена искључиво кривичној филозофији, казненом или пенитенцијарном систему или криминологији¹², након чега је постало очигледно да кривичне доктрине нису биле више монопол филозофа, већ су се њима почели у великој мери бавити правници, нарочито кривичари, али се за њих почињу интересовати и лекари, антрополози, психолози, социолози, криминолози, па чак и политичари и новинари. С тим у вези, нешто касније јављају се бројне научне дисциплине које до тада нису постојале, као на пример, криминологија, криминална социологија, форензичка психијатрија, криминална антропологија, судска медицина, криминална психологија, судска психологија, које бавећи се злочинцима и злочинима настоје да утврде истинске узроке криминалитета и изнађу ефикаснија средства борбе против њега.

4. "Припрема терена" за заједнички наступ кривичног права и психологије у кривичном поступку

Од средине осамнаестог века, па готово до краја деветнаестог, сви аутори који су се бавили предњим питањима могли су се, мање – више, сврстати у исти "табор" и назвати "класичарима". Иако је међу њима било неких разлика у схватањима, те се говори и о више класичних школа, њима је било заједничко да полазе од тога да сви људи поседују слободну вољу, те да сходно томе и слободно одлучују да ли ће извршити кривично дело или неће. Из тога следи да, ако се ипак неко одлучи да изврши кривично дело, ово погрешно коришћење сопствене слободе, практично њена злоупотреба, онда неминовно повлачи за собом ретрибутивно кажњавање. Како је ово кажњавање заслужено, оно је истовремено и правично, и као такво једино могуће, те се не може замислити неки други начин борбе против криминалитета од овог.

Постепено се међутим јављају и другачије идеје које налазе плодно тле у широј научној, а нешто касније и у правничкој јавности. Наиме, истиче се да, како се воља појединца не налази у неком безваздушном простору већ је подложна разним утицајима, тако и вољна одлука представља

¹² Видети, Ж.Прадел, *Историја кривичних доктрина* (превод са француског), Београд 2008, 91.

сплет различитих унутрашњих и спољашњих детерминизама. Узимајући то у обзир, воља пунолетног учиниоца ретко када је нетакнута и у потпуности очувана. Напротив, она се најчешће може и мора степеновати, па се једино може говорити о већој или мањој мери слободне воље, а може доћи и до њеног искључења, чак и код учиниоца који није душевно болестан. Тако се као антипод потпуној слободи воље све чешће истиче нужност, а ретрибуцији и испаштању, који су се као логичан след надовезивали на овакву слободу, противстављају се идеје рехабилитације, надзирања, чувања, поправљања, лечења¹³. Уопштено речено, идеји праведности све чешће се супротставља идеја корисности.

Након привременог балансирања на размеђи идеја праведности и корисности у делу интелектуалних кругова тог доба, крајем деветнаестог века мала група италијанских мислилаца, од којих су најважнији Ломброзо, Фери и Гарофало, након оснивања тзв. италијанске позитивистичке школе¹⁴ одлучно устају против даташњег кривичног права у целини, те тврде да ће се залагати за потпуно и коначно рушење целокупног класичног кривичноправног система и изградњу новог. Полазећи од идеје радикалног детерминизма, која се могла наслутити у времену које им је претходило, у потпуности негирајући могућност поседовања слободне воље као и осећаја гриже савести и моралне одговорности учинилаца кривичних дела, због чега класична казна наводно губи сваки смисао, заговарајући агресивне и нехумане методе "детектовања" личности делинквената, поменути аутори својим идејама, предлозима и активностима изазивају згражавање, па и бес највећег броја интелектуалаца свог доба, те су због своје искључивости и крутости били унапред "осуђени" на изолацију.

Ипак, њихово учење свакако је подстакло да се распламсају живе дискусије о узроцима криминалитета и најефикаснијим средствима његовог сузбијања у широј јавности, уз позив да се на реалнијим основама приступи критичком преиспитивању дотадашњег кривичног права и криминалне политике. То је довело до настанка најразличитијих идеја. Неке од њих биле су веома прогресивне и одржале се до данашњих дана. У сваком случају, у наредном периоду долази до приближавања учења различитих школа. Идеје елиминације и ресоцијализације, на једној страни, односно застрашења и ретрибуције, на другој, више се оштро не супротстављају и међусобно не искључују. Еклектички приступ преовлађује, искључивост у заступању сопствених ставова се полагамо напушта, премда се мора истаћи да тадашња два најважнија покрета односно школе и даље стоје на разли-

¹³ Један аспект ове промене проузрокује настанак института смањене урачунљивости о чему смо у претходном делу рада нешто рекли.

¹⁴ О овој школи видети, Ђ.Игњатовић, *Криминолошко наслеђе*, Београд 1997, 10,11.

читим позицијама. Док, с једне стране, тзв. покрет нове друштвене одбране ставља нагласак на функцију елиминације и ресоцијализације, дозвољавајући могућност да се и застрашењем понекад може остварити, барем мали допринос, борби против одређених облика криминалитета, неокласична школа, с друге стране, истиче значај застрашења и испаштања, не потцењујући у потпуности, али свакако стављајући у други план, идеју ресоцијализације¹⁵.

5. Поновно о официјелном контакту кривичног права и психологије – његово израстање

Овде се желимо зауставити, јер је то тренутак, а реч је о почетку двадесетог века, када се јављају идеје које ће судбоносно утицати на даљи развој кривичног права у неким земљама, и које ће интензивирати контакт и потребу комуникације и сарадње правника и стручњака разноразних праваца и покрета психолошке провинијенције, која је као наука била у великом узлету. Ове идеје се уосталом хронолошки, а делимично и предметно, подударају са напред поменутих идејама и стремљењима у области психопатологије које су довеле до стварања новог института у кривичном праву, института смањене урачунљивости. С тим у вези, неке идеје које су проистекле из онога што би се могло назвати покрет друштвене одбране заслужују да се на овом месту посебно истакну. Тако, овај покрет, између осталог, предлаже "опасно стање" личности као основу криминалне политике. Полазећи од тога, требало би, кажу представници овог покрета, правити разлику не само између душевно здравих и душевно поремећених злочинаца, већ и у оквирима здравих – између злочинаца из навике и случајних злочинаца. Другим речима, требало би "измерити" опасно стање личности сваког делинквента и његов криминални потенцијал. У односу на душевно нормалне и по правилу примарне делинквенте требало би задржати класично кажњавање с циљем њиховог застрашења. Када су међутим у питању душевно поремећени учиниоци, али и рецидивисти, предлаже се примена нове кривичне санкције – мере безбедности, која је подобра да елиминише "опасно стање" субјекта. Строгим научним приступом требало би, када су такви делинквенти у питању, одредити природу и степен такве опасности. Но, примарни циљ такве мере и тада је заштита друштва, а тек секундарно лечење и заштита појединца – учиниоца. Преокупиран наведеном идејом један од најистакнутијих представника овог покрета професор Принс предлаже да се уведу чак и такве мере које ће се применити и пре него што је дошло до извршења кривичног дела, ако за тим по-

¹⁵ Слично, Ж.Прадел, *op. cit.*, 66.

стоји потреба. Исти изјављује следеће: "Ако већ имамо службе телесне хигијене, потребна нам је служба менталне и моралне хигијене у чијој ће надлежности бити брига за изопачене". Идеја је наине била да се опасне личности као потенцијални учиниоци кривичних дела, уколико се распростре широка мрежа "стручњака" менталне и моралне хигијене који ће стално бити на трагу и мотрити на сваки знак њихове "опасности", могу и морају дијагностификовати и пре него што су скренули на пут делинквентног понашања. У односу на њих се због тога мора реаговати *ante delictum*. Но, далеко од тога да је Принс био усамљен када је пледирао у корист елиминације опасних криваца и мера *ante delictum*. Отворено или посредно исту идеју заступају и Тард, фон Лист, ле Бон и други¹⁶.

Ипак, мало-помало, ове идеје еволуирају. Тако се временом идеја ресоцијализације учинилаца афирмише упоредо са неутрализацијом, док се нешто касније, а нарочито у одређеном периоду након Другог светског рата, идеји ресоцијализације даје примат. Додуше, иста се не би могла замислити без истраживања личности делинквента, али не на начин и са циљем како је то раније предлагано. Начин, метод и интензитет истраживања личности сада морају бити такви да се њима не вређа дигнитет личности, и не сме се спроводити по сваку цену. Истиче се да "су позитивисти били заслепљени сцијентизмом и учинили су човека објектом проучавања"¹⁷. Критикују се и тзв. предделиктне мере, као и временски неодређене казне. Јављају се и неокласичне тенденције. Уместо "опасног стања" личности поново са наглашава потреба за афирмацијом начела моралне одговорности, полази се поново од претпоставке слободне воље, прекор за скривљено понашање се истиче као правило, социјална потреба и антрополошка неминовност. Ипак, треба нагласити да као што идеје класичне школе нису нестале са наглим порастом значаја покрета друштвене одбране, тако ни у наше време идеје овог покрета нису у потпуности исчезле. Могло би се рећи да и даље постоји њихова коегзистенција, што се види и из савремених европских кривичних законодавстава која, чини се, равноправно заступају и идеје индивидуализације и ресоцијализације, као еволуираних идеја неутрализације и третмана, и идеје застрашења и ретрибуције.

У последње време међутим чини се да долази до одређених промена. Нарасле друштвено-економске проблеме савремене државе све чешће решавају наглашеном репресијом, па и на плану кривичноправне реакције. Можда је то резултат разочараности у његове ресоцијализирајуће ефекте и пораста стопе посебно друштвено опасних облика криминалитета у свету. Било како било, на светском нивоу присутан је тренд пораста кривично-

¹⁶ О напред реченом видети детаљније, Ж.Прадел, *op. cit.*, 66-68.

¹⁷ Ж.Прадел, *op. cit.*, 70.

правне репресивности држава. У исто време, под англосаксонским утицајем, паралелно се одвија још један процес – а то је државно-прагматични приступ решавању проблема криминалитета. Он се упрошћено огледа у следећем: учинити све, углавном кроз процесно законодавство, да оно што није у већој мери друштвено опасно, не дође пред суд; а оно што је дошло пред суд, да се што пре оконча. Мотив је јасан. Потрошити што мање новца и времена држави. Па и по цену истине и правде. На први поглед дивергентни процес у односу на онај први, изгледа да и он у коначном исходу доводи до истог резултата, и слива се, заједно са осталим механизмима увећане државне репресије, у исти ток набујалог државног свеколиког интервенционизма на штету грађана.

Да ли ће поменути тренд пораста кривичноправне репресивности држава бити само израз тренутних потреба, или пак трајно обележје њиховог кривичноправног реаговања, остаје да се види. Како сада ствари стоје, идејама индивидуализације и ресоцијализације и даље се, барем када је у питању теорија права, придаје одговарајући значај и углавном не заговара њихово потпуно напуштање.

С обзиром на то да се под индивидуализацијом подразумева уподобљавање врсте изречене кривичне санкције и начина њеног извршења карактеристикама личности учиниоца кривичног дела, а под ресоцијализацијом – "оспособљавање учинилаца кривичних дела применом адекватних кривичних санкција за користан и поштен живот и њихово поновно укључивање у друштво"¹⁸, неоспорно је да ваљано остваривање ових циљева као своју претпоставку подразумева упознавање њихових личности. То посебно долази до изражаја у оквирима малолетничког кривичног права, у којем се, због деликатности кривичног санкционисања усмереног на ова лица али и осетљивости и нестабилности психо-физичког склопа малолетника, испитивању личности придаје посебан значај¹⁹. Узимајући у обзир да је појам личности врло сложен те да обухвата целокупан психо-физички склоп једног човека²⁰, често је органу који води поступак за ваљано обављање овог комплексног задатка потребна помоћ стручњака. Поред "пресека личности" у ужем смислу, мора се узети у обзир и анализирати и цео животни ток и понашање лица које испитујемо: "како је растао, како се развијао, у каквој је средини био, какве је навике примио, како је реаговао

¹⁸ Б.Златарић, М.Дамашка, *Рјечник кривичног права и психологија*, Загреб 1966, 292.

¹⁹ О испитивању личности малолетника видети детаљно, М.Сингер, *Кривично право и криминологија*, Загреб 1992, 191-219.

²⁰ "У садржај појма личности улазе и психичка и физичка конституција, наслеђе, васпитање, навике, утицаји средине, карактерна својства, темперамент, грађа вегетативног нервног система и механизми реаговања на психичке и физичке трауме итд". Тако, Б.Капација, *Судска психологија*, Нови Сад 1974, 150.

и како се понашао у разним ситуацијама, да ли се у последње време приметно мењао итд"²¹. Наравно, само онолико, колико нам то може бити релевантно за учињено дело поводом којег се води поступак. С тим у вези, не постоји стручњак који више може помоћи органу поступка у процесу испитивања личности учинилаца кривичних дела од самог психолога²². Поштујући природу права и правног поретка, као и захтеве конкретних кривичноправних норми у чијим оквирима треба да се креће, психолошки вештак је у обавези "да што је могуће детаљније, опширније, опише слику личности коју вештачи, тако да постане јасан однос између поступања учиниоца, његове личности и околине"²³.

Испитивање личности окривљеног често је од пресудног значаја за доношење исправне одлуке у погледу тога, коју кривичну санкцију изрећи учиниоцу кривичног дела. Свима ја добро познато колико је некада тешко у конкретној ситуацији извршити избор између краткотрајне казне затвора, с једне стране и условне осуде и судске опомене, с друге. Такође, и казна рада у јавном интересу има смисла само ако се процени да ће се на овај начин, полазећи од особина личности датог учиниоца, остварити специјално-превентивни ефекти педагошко-васпитним утицајем. Да не заборавимо комплексан и гломазан систем најразноврснијих мера безбедности као махом специјално-превентивних кривичних санкција, који обавезује суд да суптилном и пажљивом проценом личности учиниоца продре у њене дубине, како би се унутар личности евентуално утврдио искључиви узрок делинквентног понашања, или пак осетљивост дате личности на одређене спољне подстицаје. Све са циљем избора оне мере којом се најефикасније може отклонити односни узрок и тако спречити будуће делинквентно понашање. Потребно је нагласити да би мишљење психолога овде могло бити од пресудног значаја приликом процене суда да ли је испуњен један од законских услова за изрицање мере безбедности као кривичне санкције, то јест приликом одговора на питање, да ли постоји "опасност од даљег вршења кривичних дела" истог учиниоца.

Но, правилно и потпуно испитивање личности није важно само да би се на ваљан начин извршио избор санкције, већ и због правилног одмеравања мере санкције. Често се догађа да током испитивања личности психолошки вештак дође до значајних података који ће корисно послужити суду у процесу одлучивања о мери изречене санкције, пре свега казне. Овде пре

²¹ Б.Капамација, *ibid*.

²² Тако и Б.Капамација, Психијатар и психолог као судски вештаци, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, Нови Сад 6/1987, 11.

²³ D.Lüttge, *Der Psychologe als Sachverständiger im Strafprozeß – Hilfe oder Alibi?, Ausgewählte Fragen und Probleme forensischer Begutachtung* (Hrsg. Von Helmut Kury), Köln – Berlin – Bonn – München 1987, 108.

свега мислимо на неке околности које се тичу степена кривице учиниоца за извршено дело, на побуде због којих је дело извршено, његов ранији живот и личне прилике, његово држање након извршеног кривичног дела, али и на све друге околности које се односе на личност конкретног учиниоца за које суд узме да би могле бити кривичноправно релевантне у смислу утицаја на меру изречене санкције.

Психолог у својству вештака могао би да узме учешће у поступку и приликом дилеме органа поступка у погледу тога, да ли је окривљени способан, с обзиром на стање у којем се налази, да ефективно и несметано прати ток суђења, а нарочито би било оправдано да се психолог позове у поступак да би испитао личност сведока у циљу правилне процене веродостојности његовог сведочког исказа.

6. Коначни исход

На основу претходно реченог може се приметити да, иако контакт почетних појавних облика психолошког начина мишљења и кривичног права потиче од најстаријих времена, он је законодавно и практично материјализован тек на почетку двадесетог века кроз ангажовање психолошких вештака у кривичним поступцима. Њихов ангажман, који је првобитно био ограничен на помоћ суду у процени урачунљивости специфично психички структурисаних учинилаца кривичних дела, временом се проширује и на популацију "сасвим нормалних" учинилаца, пре свега у вези са идејом о "индивидуализацији" кривичних санкција и њиховој ресоцијализацији. Иако је данас неспорно да је учествовање психолошких вештака у кривичном поступку, пре свега у ситуацијама које смо навели, пожељно и корисно, њихов значај не би се смео преценити. У ситуацијама кривичног случаја чије је успешно разрешење захтева поседовање специфичних и дубљих психолошких знања која су услов суптилног и нијансираног распознавања и градирања психолошких датости у својој финој различитости, помоћ психолога је несумњиво драгоцен. У питању су ситуације које правник који води поступак, без даљњег, не би могао успешно да реши на основу сопственог правничког знања и животног искуства. У свим другим ситуацијама, уколико дакле орган поступка може на основу свог знања и животног искуства успешно извршити психолошку процену, учешће психолога у поступку је непотребно. Које су то ситуације где се никако не би смео заобићи психолошки вештак, као и обрнуто, не би се могло унапред рећи, већ би се процена морала вршити у сваком конкретном случају понаособ.

У сваком случају, не би требало сметнути с ума да се за кривичног судију бира, или би барем тако требало да буде, човек са значајним животним искуством, високим нивоом опште и правне културе, као и интелиген-

ције, једном речју - дубокоумна, високообразована, испрена и искусна особа, која као таква свакако нема потребу да у сваки кривични поступак, где год се појави проблем и јави дилема у погледу психолошког тумачења неког индивидуалног поступка или дешавања, позове психолога. Напротив, он ће се психологу тим поводом обратити сасвим изузетно. С правом је с тим у вези казао Бокелман да се може бити судија иако се не схвата високоразвијена техника, али да не може бити судија онај коме је стран човек²⁴. Међутим, правник не би се смео, како смо напоменули, ићи ни у другу крајност, те уљуљкан осећајем сигурности због наводног поседовања сопствене "лаичке психологије" решавати компликоване психолошке проблеме чије разрешење захтева уско-специјализовано психолошко научно знање и клиничко искуство. Другим речима, премда правник није психолог, исти није у могућности ни да решава уско-специјализована стручна питања из ове области за чије разрешење је потребно поседовати интерно стручно знање и искуство које се стиче образовањем, научним усавршавањем и дугогодишњом стручно-психолошком праксом. Ипак, како се суди људима и решава ситуативни правни спор који често дубоко задире у egzистенцијална питања већег броја лица, учесника кривично-правно релевантне ситуације, ономе који примењује кривично право психолошки начин мишљења не сме бити стран, нити сме да буде незаинтересован и неупућен у суштинске психолошке проблеме човека и карактеристике његовог психичког функционисања, као и у основне законитости и модалитете разрешења унутар-психичких али и међуљудских конфликта и сукоба. Штавише, несумњиво је да су психолошка знања и начин мишљења нераскидиво уткани у област свеколиког кривично-правног образовања, а да је њихово поседовање предуслов његове успешне практичне примене²⁵. Узимајући то у обзир, могло би се на крају закључити да је психолошка култура структурални део опште правне, а нарочито кривично-правне културе.

²⁴ P. Bockelmann, *Strafrichter und psychologischer Sachverständiger*, *Goldammer's Archiv für Strafrecht*, Heidelberg 1/1955, 329.

²⁵ Упркос томе, потребно је истаћи да је сарадња кривичног права и психологије оптерећена бројним проблемима и међусобним трвењима. Ово ће бити предмет самосталног разматрања у једном од наших наредних научних чланака. У овом раду акценат смо ставили искључиво на детектовање области пресека кривичног права и психологија у којима би била могућа, као и пожељна, њихова сарадња.

*Dragiša Drakić, Ph.D., Associate Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

Criminal Law and Psychology – Connection Points

Abstract: *In the paper the author discovers and analyzes areas which represent points of connection between criminal law and psychology, the areas in which cooperation between these two fields of science is possible and desirable.*

This article is divided into several sections. Firstly, the author talks about the emergence of psychology as a science and its definition. In the sections that follow the author offers analysis of initial contact between ways of thinking in primeval criminal law and psychology, followed by analysis of development of this relationship after the official contact of these two fields in the area of criminal legislature and criminal trial.

In the end, the author concludes that psychology is inseparably woven into the criminal law method of reasoning and that the knowledge of psychology is a precondition of a successful practical application of the criminal law.

Key words: *criminal law, psychology, mutual cooperation.*